

V. Simovych's work provides a high grade of scientific level and practical value of grammar of 1907. He indicated its leading position in the formation of linguistic terminology based on popular language. It also establishes a number of topical issues even for modern didactics and grammatical science, recommendations as far as the criteria of the norms of the literary language.

Key words: language tradition, norm and rule textbook.

Ганна Бучко (Тернопіль)

УКРАЇНСЬКІ ВІДІМЕННІ ПРИЗВИЦА НА -О (до 125-річчя з дня народження В. Сімовича)

У статті аналізуються прізвища, утворені семантичним способом від особових імен з кінцевим -о, які репрезентують такі моделі: повні особові імена на -о або оформлені суфіксом-закінченням -'о (Карто, Іван'о), усічені імена з фіналією -о /-'о (Кузьо, Кун'о, Мир'о); усічено-суфіксальні імена з кінцевими -ньо, -сьо, -цьо, -хо, -шо, -хно (Грин'ю, Мис'ю, Пацьо, Пич'ю, Тимошо, Стехо); суфіксальні варіанти імен з формантами -цьо, -чо, -ло та ін. (Іванцьо, Ромацьо, Симчо, Грицьло); показується локалізація таких прізвищ у різних регіонах України.

Ключові слова: усічені, усічено-суфіксальні, суфіксальні варіанти імен; суфікси імен, семантичний спосіб творення прізвищ.

У своїх антропонімічних студіях д-р. Василь Сімович багато уваги присвятив чоловічим іменуванням на -о: це „Українські йменники чоловічого роду на -о в історичному розвитку й освітленні” (де мова йде про імена, про прізвища та прізвиська і про загальні назви); „Українські чоловічі ймення осіб на -ю (в історичному освітленні)” і „Як наголошувати наші прізвища на -енко?”. Названі праці спонукали нас до аналізу сучасних українських прізвищ на -о, мотивованих особовими іменами.

Відіменні прізвища становлять суттєву частину в антропонімії України, – від 20% на Лубенщині до 40 % у карпатсько-прикарпатських регіонах.

Основним засобом ідентифікації особи в Україні протягом довгого часу були імена – спочатку свої, слов'янські, а згодом запозичені, християнські. Власне ці, останні, найактивніше вживалися у функції особових імен у час формування прізвищ. Автохтонні та запозичені з чужих мов імена використовувались у цій функції вкрай рідко. Як свідчать писемні пам'ятки, уже з найдавніших часів християнські імена фіксуються в адаптованій до української фонетичної та морфологічної систем форм, у різних структурних варіантах, властивих для української мови.

Українські прізвища творилися спонтанно, на народно-побутовій основі, відповідно і їх лексична база є цінним джерелом для виявлення тих імен та їх варіантів, які вживалися в Україні до і на час становлення українських прізвищ (до поч. XIX ст.).

Найкраще варіанти імен виявити у прізвищах, утворених семантичним способом, тобто не ускладнених патронімії чи посесивними формантами, бо останні іноді не дають можливості виокремити саме той варіант імені, який мотивував прізвище, напр.: лексичною базою прізвищ *Гринів*, *Максимаців*, *Масяк* могли бути варіанти імен *Гринь* або *Гриньо*, *Максимаць* або *Максимацьо*, *Мась* або *Масьо*.

Для аналізу українських антропонімів на -о ми обрали сучасні прізвища з семи регіонів України – Бойківщини, Гуцульщини, Закарпаття, Західного Поділля, Лубенщини, Опілля, Дніпровського Припоріжжя, а ще залучили сучасні прізвища Буковини, Рівненщини, історичну антропонімію Лемківщини та прізвища переселенців з Польщі на Тернопільщину. Джерелами статті стали: матеріали з власної картотеки (антропонімія Бойківщини), рукописи дисертацій Г. Бачинської, Б. Близнюк, Н. Рульової, монографії Л. Кравченко, Г. Панчук, С. Панцьо; словники П. Чучки, В. Горпинича та І. Корнієнко, колективу кафедри історії української мови Чернівецького університету (див. список джерел).

Відносна кількість усіх прізвищ, які закінчуються на -о (незалежно від їх структури та семантики лексичної бази), у різних регіонах України не однакова, наприклад, на Гуцульщині таких

прізвищ тільки 2%, на Бойківщині – 3,6%, на Лубенщині – 2,6%, на Закарпатті – 8%. На історичній Лемківщині (кін. XVIII-поч. XIX ст.) частка їх становила 4,3%, а серед прізвищ переселенців з Польщі на Тернопільщину – 13%.

У словотвірному плані прізвища на *-о* досить неоднорідні. Це семантичні деривати від непохідних власних імен та загальних назв на *-о* (*Карпо, Шило*) і від найрізноманітніших структурних варіантів імен, оформлених фіналлю *-о* або суфіксами з кінцевим *-о* (найчастіше *-к-о*), а на окремих територіях, зокрема на Лубенщині, – це морфологічні деривати з суфіксом *-енк-о*.

Серед прізвищ на *-о*, утворених семантичним способом, переважають відіменні антропоніми, а серед відіменних прізвищ на *-о* – суфіксальні структури.

У церковних (канонічних) календарях імен на *-о*, крім *Марко* і *Мужо*, немає. Але саме такі варіанти багатьох популярних імен вживалися в Україні з найдавніших часів функціонування християнських імен. Про це свідчать літописи, це засвідчують дослідники давньоукраїнської антропонімії. Т. Скуліна, аналізуючи давньоруське особове називництво, подає тільки п'ять імен з фіналлю *-о*: *Данило, Гаврило, Кирило, Марко, Михайло* [Skulina : 66-67]. У словнику „Власні імена людей” подаються такі офіційні імена на *-о*: *Вавило, Гаврило, Данило, Дмитро, Карпо, Кирило, Лавро, Марко, Михайло, Павло, Памес, Петро, Самійло, Франко*; ще кілька імен фіксуються як офіційні, паралельно до форм на приголосний: *Карл, Карло, Корнелій, Корнило; Мануїл, Мануїло*, офіційними вважаються також деякі імена з суфіксом *-к-о*: *Зинько, Левко* та ін. У словнику І. Трійняка як розмовні варіанти офіційних імен *Єрмил, Мануїл* і *Панфіл* наводяться *Єрмило, Манило, Панфіло* [Тр 133, 209, 282].

Усі ці імена, за винятком рідкісних *Вавило* та *Памес* і запозичених *Франко* та *Карло*, у такій формі (на *-о*) вживалися і у XVI ст., у час, що передував формуванню прізвищ [Керста : 102-130].

Майже всі наведені повні імена функціонують у незмінній формі в Україні як прізвища: найчастіше *Карпо* (Бой, Гуц, Зак, ЗП, Лем), *Корнило* (Бук, Зак, ЗП, Лем, Оп), *Марко* (Бой, Бук, ЗП, Лем, Пр), рідше – *Гаврило* (Зак, ЗП, Рів), *Данило* (Бой, Бук, Зак, Пр), *Франко* (Гуц, Лем, Оп), *Петро* (Гуц, Зак, ЗП) і поодинокі – *Єрмило* (Рів), *Карло* (Лем), *Лавро* (ЗП, Лем), *Михайло* (Бук, Зак), *Павло* (Зак), *Панфіло* (Оп),

Самійло (Бой, Оп). Ім'я *Кирило* виступає як прізвище лише на Закарпатті та Західному Поділлі, натомість набагато частіше воно фіксується у варіантах *Курило* (ЗП, Лем, Луб, Пр) та *Чурило* (Зак, Лем). Ім'я Мануйло стало прізвищем у варіантах *Манило* (Рів), *Маніло* (ЗП), *Манайло* (Зак), *Манійло* і *Манойло* (Пр). Ще українськими прізвищами стали локальні, розмовні, іноді неукраїнські варіанти деяких імен з фіналлю -о: *Авило* і *Авіло* (Пр) – офіційне *Вавило*, *Домитро*, *Думитро*, *Думітро* і *Микайло* (Бук), *Деметро*, *Митро* і *Мікайло* (Зак), *Думетро* (Гуц), *Мисайло* (Зак) <*Мисаиль* [Кер 120], *Савло* (Зак, Лем) – офіційне *Саветій* [Тр 320]; *Талсайло* і *Фалсайло* (Зак) – офіційне *Фалатій* [Тр 372], *Хомо* (ЗП), *Яно* (Пр).

Аналізуючи словотвірні варіанти імен Закарпаття, П. Чучка відзначає, що „імена з кінцевим -о властиві майже всім слов'янським мовам. Однак становлення цього словотворчого типу імен і понині не знайшло задовільного пояснення” [Чучка : 71].

Наявність іменників чоловічого роду на -о в багатьох слов'янських мовах, як вважає дослідник історії української мови С. Самійленко, свідчить „про можливість таких утворень ще в праслов'янській мові”. Українські назви на -о „зберігають у називному відмінку однини перетворений у флексію основотворчий (праслов'янський) суфікс -ǫ-, а пізніші фонетичні процеси, зокрема занепад редукованих голосних ъ, ь лише сприяли збільшенню кількості таких утворень за існуючою віддавна в живій мові морфологічною моделлю” [Самійленко : 111]. Оформленню українських чоловічих християнських імен фіналлю -о сприяв, очевидно, і вплив „уживаних ще у давньоруський період власних особових назв на -о типу Воило, Путило...” [Керста : 69].

Можливо, саме така модель християнських імен спричинилася і до появи іменних варіантів, оформлених суфіксом-закінченням -'о. „За В. Сімовичем, – відзначає П. Чучка, – імена з закінченням -'о з'явилися на заході України лише в XVI ст. і до кінця лишилися західноукраїнською рисою”. Сам же дослідник знаходить антропоніми з кінцевим -о на Закарпатті уже у XIII ст., він відзначає актуальність цієї моделі і вважає, що цей формант „дуже вдало реалізує давню загальноукраїнську тенденцію оформляти чоловічі імена кінцевим -о” [Чучка : 71].

Про вживання повних імен на -'о свідчать зосереджені на Закарпатті прізвища: *Гаврильо, Іваньо, Ігнатьо, Луканьо, Михайльо, Митрьо, Миньо/Міньо, Павльо, Штефаньо*. В інших регіонах ця модель репрезентується поодинокими прикладами: *Іваньо* (Бой), *Михальо* (Лем), *Михайльо* (Пр).

Проте набагато частіше, ніж повні імена, суфіксом-закінченням -о/-'о оформлялися усічені та усічено-суфіксальні варіанти імен, доказом чого є немало прізвищ, тотожних до таких антропонімів у різних регіонах України.

Тенденція до скорочення власних особових імен існувала здавна і була властива всім індоєвропейським мовам [Суперанская 125]. Досліджуючи структуру українських імен XVI ст., Р. Керста відзначає, що „усічення частини імені – давня риса східнослов'янського словотворення” [Керста : 75]. Усічені варіанти імен знаходимо уже в давньоруських пам'ятках [Skulina : 32], у пам'ятках староукраїнської мови [Керста: 70-75; Демчук : 55-64], у сучасному антропоніміці [Чучка : 78-87] і ін.

В аналізованому матеріалі тільки невелику кількість семантично деривованих прізвищ від усічених варіантів імен та оформлених фіналлю -о/-'о можна однозначно зіставити з конкретними традиційними українськими іменами: *Базьо* < *Василь* (пол. *Вацлї*), *Ваньо* < *Іван*, *Васьо* < *Василь*, *Зеньо* < *Зеновій*, *Казьо* < *Казимир*, *Іво* < *Іван*, *Ктимо* < *Климент*, *Кузьо* < *Кузьма*, *Лазо* і *Лазьо* < *Лазар*, *Максьо* < *Максим*, *Пантьо* < *Пантелеймон*, *Пахо* < *Пахомій*, *Петьо* < *Петро*, *Пильо* і *Пільо* < *Пилип*, *Саньо* < *Олександр*, *Свято* < *Святослав*, *Сеньо* і *Синьо* < *Семен*, *Станьо* < *Станіслав*, *Федьо* < *Федір*, *Шандро* = *Сандро* < *Олександр*, *Юзьо* < *Йосип*, *Юро* < *Юрій*.

Досить часто прізвища цієї моделі пояснюються як варіанти рідковживаних застарілих імен¹: *Бедьо* / *Беньо* / *Биньо* < *Бенедикт* [Тр 64], *Вако* < *Вакула*, *Гавдьо* < *Гаведай*, *Гадьо* < *Гад*, *Гано* < нім. *Йоган*, *Гедьо* / *Гідьо* < *Гідеон* [Чуч 172], *Дадьо* < *Дада*, *Катро* < *Катерина* [Чуч 254], *Кедо* / *Кедьо* < *Македон* [Чуч 256], *Кеньо* < *Киндей*, *Кильо* < *Ахіла*, *Кудьо* < *Ахіндин* [Тр 26], *Куньо* < *Конон* [Кер 117], *Ланьо* < староукр. *Лань*, *Лан*, або *Милан* [Чуч 326], *Ларьо* < *Іларіон*, *Миго* < *Мигаль* = *Михайло* [Кер 120], *Меньо* < *Меней*, *Миньо* < *Мина*, *Пайо* <

¹ Рідковживані та застарілі імена тут і далі подаємо за словниками ВІЛ (с.256-261) та І.Трійняка.

Паїсій, Пельо < Петій, Тиро < Терентій, Фельо < Фелікс, Цильо/Цільо < Василь [Чуч 593].

Типове явище при аналізі усічених імен – їх неоднозначна мотивація: одні з них можна вважати скороченими варіантами різних християнських імен, інші кваліфікувати ще й як варіанти слов'янських відкомполітичних імен: *Аполльо < Аполлон або Аполлінарій, Бальо < заст. Балтасарій або Бапомиръ, Балосинъ [Мор 7], Бодьо < Богдан або Бодивой [Мор 17], Вальо < Валентин або Валерій, Віро < Віргілій [Чуч 119] або заст. Вір, Гальо < Галактіон або Гатимир [Илч 124], Геньо / Геньо < Євген або Геннадій, Даньо < Данило, Богдан або Даньславъ [Гин 457], Дидьо < заст. Дидим або Дидодрагъ [Мор 71], Мальо < заст. Матахія або Маловекъ [Мор 118], Маньо < Мануїл або Маниславъ [Мор 118], Мильо і Мільо < Милій або Милослав [Пач 63], Мирьо < Мирон або Мирослав, Пальо < Павло [Чуч 427] або Патій = Пантелеймон [Тр 281], Радьо < Радивон = Родіон або Радивой, Радимиръ [Мор 162], Родьо < Родіон або Родиславъ [Гин 458], Фаньо < Стефан, Феофан [Чуч 568], Федьо < Федір, Федосій або Федот, Філо / Фільо < Філарет, Филімон, Філіп або Панфіл, Харо / Харьо < Харитон або Захар, Худо / Худьо < заст. Худіон або Худислав [Грк 205].*

І ще одне зауваження відносно твірних основ усічених імен з фінальними *-льо, -ньо, -сьо, -цьо*. Не можемо відкидати й такої можливості творення цих імен, коли приголосні перелічених фіналей належали не до основи усіченого імені, а разом з кінцевим *-о* виступали як форманти, що творили усічено-суфіксальні варіанти імен на зразок: *Гриньо < Гри[горій] + -ньо*.

Переважає більшість прізвищ, тотожних усіченим варіантам імен з кінцівкою *-о/-'о*, сконцентрована на Закарпатті та історичній Лемківщині, менше їх – на Бойківщині, ще менше – на Західному Поділлі та Опіллі, і тільки поодинокі приклади маємо на Рівненщині, Гуцульщині та Буковині. Зовсім не фіксуються такі прізвища на Лубенщині та Дніпровському Припоріжжі.

Для українського антропонімікону з найдавніших часів характерними були усічено-суфіксальні варіанти імен. Дери́вація такого варіанта полягає у приєднанні відповідного форманта, переважно однофонемного, до імені, усіченого на відкритому складі. Такі моделі відомі з давньослов'янської антропонімії.

Т. Скуліна у давньоруському антропоніміконі виділяє тільки поодинокі приклади таких структур, базою яких є перший відкритий склад скороченого імені, і, посилаючись на В. Ташицького та С. Роспонда, зауважує, що „правдоподібно це є найдавніша схема творення гіпокористичних скорочень від складних імен” [Skulina: 33]. Серед суфіксів, якими оформлялись такі скорочення, В. Ташицький називає *-ch*, *-sz*, *-j* [Taszycki: 77-79]. М. Малець до найдавніших формантів усічено-суфіксальних імен зараховує *-ch*, *-cha*, *-cho*; *-sz*, *-sza*, *-szo*, і „як релікти давніх відношень” пробує пояснити „скорочені імена до відкритого складу з суфіксами *-j*, *-k*, *-cz*, *-l*, *-n*”, при цьому зауважує, що останні мали ширше застосування у південнослов'янській антропонімії, а *-k*, *-sz*, і *-n* – у старочеській [Malec: 28].

Цей спосіб антропонімного словотворення продовжувався і в пізніші часи, при деривації християнських імен. В українській антропонімії XVI ст. серед усічено-суфіксальних варіантів імен Р. Керста виділяє моделі з формантами *-шъ*, *-цъ(ць)*, *-хъ*, *-хно*, *-нъ(-нъ)*, *-сь(-сьо)* [Керста: 92]. У закарпатському іменнику з відкритим складом усіченого імені поєднувались суфікси *-ць*, *-сь*, *-сьо*, *-нъ*, *-нъо*, *-хо* [Чучка: 63, 64, 72].

Відіменні прізвища, тотожні з усічено-суфіксальними варіантами імен з кінцевим *-о* (рідше *о*), мають досить обмежений ареал поширення. Варто зауважити, що серед формантів, які приєднувались до відкритого складу, дослідники не виділяють поруч з *-ць* формант *-цьо* (порівняй *-нъ* і *-нъо*, *-сь* і *-сьо*). А саме ця модель у групі аналізованих прізвищ, тотожних з усічено-суфіксальними варіантами імен з кінцевим *-о*, виявилась найпродуктивнішою. Нижче наводимо прізвища на *-цьо* з вказівного на регіон їх поширення: *Вацьо* (Зак), *Грицьо* (Зак, ЗП, Лем), *Гоцьо* (Лем), *Дацьо* (Бой, Бук, Зак, Лем), *Кіцьо* (ЗП), *Куцьо* (Бой), *Лецьо* і *Лицьо* (Зак), *Моцьо* (Бой), *Мицьо* (Гуц, Зак, ЗП, Пр), *Нецьо* (Лем), *Крицьо* (Зак), *Кіцьо* (Зак), *Пацьо* (Зак), *Піцьо* (Бой), *Фецьо* (Зак, Лем, Оп), *Яцьо* (Лем). Як бачимо, незначною кількістю прикладів представлена ця модель на Гуцульщині, Буковині, Опіллі та Припоріжжі, і зовсім відсутня – на Лубенщині та Рівненщині. Ще кілька прізвищ, переважно на Закарпатті, мають кінцівку без пом'якшення *Гецо*, *Вацо*, *Лецо*, *Луцо*, *Мацо*, *Пацо*.

Деякі прізвища з кінцевим *-дзьо* можна кваліфікувати як фонетичні варіанти прізвищ на *-цьо*: *Гедзьо=Гецьо* <*Герасим* або *Георгій*; *Дедзьо=Децьо* <*Денис* або *Демид*.

Відіменні прізвища на *-ньо* (семантично утворені від усічено-суфіксальних імен з цим формантом) поширені у цих же регіонах, що і прізвища на *-цьо*: *Буньо* (Бой, ЗП, Пр), *Гриньо* (Бой, Зак, ЗП, Лем Оп), *Греньо* (Зак), *Гуньо* (ЗП), *Диньо* (Лем), *Кленьо* (Зак), *Леньо* (Бой, Зак, ЗП, Лем Рів), *Линьо* (Бой), *Проньо* (Бой, Зак), *Риньо* (Лем), *Стеньо* (Лем), *Стиньо* (Бой), *Тиньо* (ЗП, Лем), *Феньо* (Зак, Лем), *Дзюньо*, *Нюньо* (Лем), *Цоньо* (Бой).

Прізвища, тотожні з усічено-суфіксальними іменами на *-сьо* (*-зьо*) фіксуються найчисельніше на Західному Поділлі (*Гаврисьо*, *Грисьо*, *Люсьо*, *Мисьо*, *Місьо*, *Пісьо*, *Фесьо*), рідше – на Лемківщині (*Гризьо*, *Дисьо*, *Пісьо*, *Пизьо*), Бойківщині (*Мисьо*, *Пусьо*, *Дзисьо*), поодинокі – на Закарпатті (*Лесьо*, *Мисьо*) та Рівненщині (*Лесьо*). На загал прізвищ на *-сьо* в аналізованому матеріалі менше, ніж прізвищ на *-ньо* і *-цьо*. Суфікс *-сь(-сьо)* не був продуктивним і в українському іменнику XVI ст. [Керста: 97].

Моделі усічено-суфіксальних імен на *-льо*, *-хо*, *-шо* репрезентуються дуже малою кількістю прізвищ на Бойківщині (*Грильо*, *Мульо*, *Лешо*, *Піхо*), Закарпатті (*Дахо*, *Лешо*), Західному Поділлі (*Тимошо*).

Цікавим нам видається той факт, що при повній відсутності на Лубенщині прізвищ на *-ньо*, *-сьо*, *-цьо*, *-хо* непоодинокими прикладами представлені на цій території відіменні прізвища з формантами *-нь*, *-сь*, *-ць*, *-х*, приєднаними до відкритого складу усіченого імені: *Бунь*, *Гринь*, *Грунь*, *Лень*, *Пронь*; *Гресь*, *Мись*, *Мось*, *Рось*; *Ємець*, *Каць*, *Лаць*, *Лець*; *Дах*, *Кох*, *Лох* і ін. Ці та подібні прізвища наявні і в інших регіонах України. Такі спостереження дозволяють зробити попередній висновок, що явище усічення імен до відкритого складу з приєднанням суфіксів *-нь*, *-сь*, *-ць*, *-х* було поширене на всій території України, натомість оформлення цих імен кінцевим *-о*, як відзначалося вище, – характерна риса західноукраїнської антропонімії.

Переважна більшість імен на *-льо*, *-ньо*, *-сьо*, *-цьо*, *-хо*, *-шо*, які стали базою поданих вище прізвищ, мають неоднозначну мотивацію. Вони можуть кваліфікуватися як усічено-суфіксальні варіанти різних

християнських імен з однаковим початковим складом, а ті імена, у склад яких входять суфікси з приголосними -х, -ш, -ль, -нь (враховуючи давність цих формантів), – ще і як суфіксальні деривати слов'янських автохтонних відкомполітичних імен. Останні в українську антропонімію ввійшли спочатку як імена-прізвиська, згодом – як спадкові прізвиська, які, зрештою, стали прізвищами українців.

Нижче подаємо прізвища, утворені від усічено-суфіксальних варіантів імен, і найімовірніші приклади імен, що могли стати твірними основами цих усічено-суфіксальних варіантів: Вацьо/Вацо <Василь, Іван і ін. на Ва- [Чуч 112]; Гоцьо <Гордій; Грицьо, Гриньо /Греньо <Григорій або Гримиславъ [Мор 64]; Грисьо /Гризьо, Грицьо <Григорій; Дацьо <Данило [Тр 100] або ін. на Да-; Дахо <Данило або Далиборъ [Мор 68]; Дильо, Диньо, Дисьо <Дидим, Денис або Дивиславъ [Мор 70]; (пор. Динько, Дизьо <Денис [Тр 104], Дунь <Діонисъ [Маї 209]); Кленьо <Климент [Чуч 266]; Крицьо <заст. Крискент або Кристофор; Куцьо <заст. Кутоній, Кухній; Леньо /Линьо, Лешо <Олекса [Тр 264] або Леславъ, Летимиръ [Мор 111]; Лесьо /Лисьо, Лецьо /Ляцьо, Лецо <Олекса, Леонід, Луцо <Лука [Чуч 349]; Мацьо /Мацо <Матвій, Мартин або ін. на Ма-; Мисьо /Мисьо, Мицьо <Микола, Микита і ін.; Моцьо <Мокій, Мусій (канон. Моїсей); Мутьо <Мусій або Мутимиръ [Мор 131]; Нецьо <Нестор [Тр 249]; Пацьо /Пацо <Павло, Панас або Іпатій [Чуч 434]; Пісьо /Пизьо, Пицьо, Піхо <Петро [Тр 294], Пилип, Етїфан і ін.; Проньо <Прокіп, Прохор або Просимиръ [Мор 159]; Пусьо <заст. Пут або Публій; Риньо <Григорій (пор. Рунь =Нрун [Маї 144]); Стеньо /Стиньо <Степан; Тиньо, Тизьо <Тимофій, (пор. Тинко <Тимофей [Кер 127]) або Тихомиръ [Гин 458]; Феньо, Фесьо, Фецьо <Федір, Федот і ін.; Яцьо <Яків.

В окремих випадках базу аналізованих прізвищ можна пояснити тільки як локальні або навіть індивідуальні варіанти імен: Дзісьо <Денис (пор. канон. Діонисій, розм. Діонізій і Дізьо [Тр 104]) Дзюньо <Влодзюньо <Володимир; Кіцьо <Кирило [Чуч 265]; Нюньо <Гринюньо, Іванюньо.

Як і попередня модель, прізвища, утворені від усічено-суфіксальних імен на -ньо, -сьо, -цьо, найчисельніше репрезентовані на Закарпатті, Бойківщині, історичній Лемківщині. На Західному

Поділля такі прізвища трапляються переважно серед переселенців з Польщі [Бач 177-199].

На особливу увагу заслуговують українські прізвища, утворені від імен, що закінчуються на *-хно*. Цей формант виділяється як окремий суфікс у працях, присвячених найдавнішим слов'янським антропонімам [Svoboda 157; Malec 36], при цьому М. Малець зазначає, що давні польські імена з кінцевим *-хно* походять частково із східних окраїн, „в чому може виражатися вплив української антропонімії” [Malec: 53]. Т. Скуліна, аналізуючи давньоруську антропонімію, наводить приклади варіантів на *-хно* як серед слов'янських автохтонних, так і християнських імен [Skulina: 74].

Вичерпний аналіз іменних варіантів на *-хно* подає В. Сімович у статті „Українські чоловічі ймення осіб на „-но” в історичному освітленні”. Учений пояснює, що перші такі антропоніми появилися завдяки приєднанню суфікса *-но* до тих імен, що мали *-х* в основі (*Михайло* – *Михно*). Згодом „таке *-х* витворилося на основі українських звукових законів з чужих для українського вуха звуків...” [Сімович: 95-96]. А ще „усяке особове ймення могло мати здрібнілу форму на *-х*, а звідси й *-хно*: *Євпалтій* – *Євпах* – *Ляхно*...” [Сімович: 104]. Доказом того, що „наше *-хно* виділилося в самостійний суфікс згодом” є наявність багатьох імен на *-но* (без *-х*) у болгар [Сімович: 87].

Подібне пояснення форманта *-хно* у білоруській антропонімії дає і М. Бірила: „Суфікс *-хно* виник у результаті сполучення вторинного суфікса *-но* з суфіксом *-х* похідних твірних основ. Формуванню імен на *-хно*, безумовно, сприяли і імена, утворені суфісом *-но* від непохідних основ з кінцевим *-х* [Бірила: 233].

В українській антропонімії варіанти імен на *-хно* фіксуються і в актовій мові XIV ст. (Гумецька: 14-16, Цибульський: 130), і в пам'ятках українського письменства XVI ст. – як у слов'янських іменах, так і у християнських. Наводячи досить численні приклади імен на *-хно* у XVI ст., Р. Керста відзначає, що цей формант був продуктивним ще у XVII ст. і йому не властива була територіальна обмеженість [Керста: 96]. Про продуктивність суфікса *-хно* в українській антропонімії XVII ст. свідчать досить численні варіанти імен з цим формантом у козацьких реєстрах [Осташ: 11]. Згодом формант *-хно* втрачає свою продуктивність. Б. Грінченко наводить

лише кілька варіантів імен з *-хно*: *Грицюхно, Іванхно, Климухно*. Серед суфіксів, що творили варіанти закарпатських імен, П. Чучка цього суфікса не називає.

Нижче подаємо таблицю, в якій визначені регіони поширення конкретних прізвищ на *-хно* та подані зразки імен (християнських і в ряді випадків слов'янських), які могли послужити твірними словами для деривації відповідних антропонімів. Офіційні варіанти християнських імен, в т.ч. рідкісних і застарілих, подаються за словниками ВІЛ та І.Трійняка, а слов'янських – Г.Гінкена, М.Морошкіна, І.Пачича, Я.Свободи.

Прізвища										Християнське ім'я	Слов'янське ім'я	
	Бой	Вук	Гул	Зак	ЗП	Лел	Луб	Оп	Пр			Ря
Божно	+				+						Боніфатій	Боговездь
Васюхно	+										Василь	—
Гарахно							+		+		Гарасил	—
Грицахно				+							Григорій	—
Данюхно							+				Даніло	Данислав
Дажно									+	+	заст. рідк. Дасій	Далеборь
Дажно											Дромигрий	—
Дужно					+		+				заст. Дужий	чеч. Duchoslav
Захно				+							Захар	Занць
Іванхно							+				Іван	—
Картухно									+		Карло	—
Кожно										+	Костянтин	Кориславь
Кухно									+		Куріло, Куфій	Кунислав
Лажно							+		+		Євламій, Лавро	Ладиславь
Лажно	+			+							Олександр, Леон	Леслав
Магужно							+		+		Магій	—
Маружно				+							Марко, заст. Маруф	—
Мажно					+		+	+	+	+	Егімак, Магвей	Малозомь
Межно				+							Мефодій, Мелетій	Местивой
Місжно	+	+		+	+	+				+	Мисайло	Місторадь
Місжно							+		+		Мисайло	Місторадь
Овсюжно							+				Овсій	—
Пажно									+		Павел, Павло,	Павославь
Піжно										+	Павил, Петро	Паврогость
Пісжно									+		заст. Пран, Приск	Прибиславь
Прожно							+				Прожр, Прокп	Просмирь
Рахно							+				Рафайл	Ратборь
Сажно				+	+		+		+	+	Сафон, Носафат	Салборь
Стежно				+							Степан	Стегорь
Талажно	+										? Тарас	—
Чужно				+			+		+		Чуріло=Киріло	—
Южно							+		+	+	Юліан, Юрій	—
Яржно				+							Єрофій	Ярославь

На Закарпатті фіксуються кілька прізвищ – фонетичних варіантів до моделі на *-хно*: *Махньо, Михньо, Пехньо, Пихньо*.

Словотвірний аналіз прізвищ з кінцевим *-хно* виявляє різні структурні моделі цих антропонімів: 1) усічене ім'я з приголосним *-х* в основі імені + суфікс *-н-о*: *Захно, Михно*; 2) усічене ім'я на голосний + суфікс *-хн-о*: *Грихно, Дихно, Лехно*; 3) суфіксальний варіант імені з формантами *-ух (-юх)*, *-ах* + суфікс *-н-о*: *Васюхно, Грицахно, Карпухно*. З поданої вище таблиці бачимо, що варіанти імен на *-хно* вживалися у різних регіонах України, але найбільш популярними вони були на Лубенщині та Дніпровському Припоріжжі.

Останню групу аналізованих у статті відіменних прізвищ на *-о* становлять прізвища, утворені семантичним способом від суфіксальних варіантів імен. До останніх відносимо імена, в яких суфікс приєднувався до повної, скороченої самостійної (на приголосний) або ускладненої іншим суфіксом основи імені. Серед усієї різноманітності суфіксів, що первісно виражали здрібнілість чи пестливість, згрубілість чи зневагу, є і такі, що закінчуються на *-о*, з яких найпродуктивнішим з найдавніших часів був формант *-к-о* (він швидко став нейтральним щодо вираження експресії), крім нього – *-цьо, -чо, -ило* та деякі інші. Враховуючи практично необмежені можливості суфікса *-к-о* в поєднанні з різними основами та іншими суфіксами і дуже велику кількість прізвищ з цим формантом в усіх регіонах України, аналіз таких прізвищ залишаємо для іншої статті.

Прізвища, тотожні з суфіксальними варіантами імен з кінцевим *-о*, в аналізованому матеріалі репрезентуються, крім прізвищ на *-ко*, найчисельніше моделлю з суфіксом *-ць-о*, де чітко виділяються дві структури: 1) повна основа імені + суфікс *-ць-о*: *Адамцьо, Андрійцьо, Васильцьо, Гаврильцьо, Іванцьо, Курильцьо, Левцьо, Матейцьо, Матейцьо, Матійцьо, Микутьцьо, Михальцьо, Романцьо, Семанцьо, Семенцьо, Стефанцьо, Якимцьо*; 2) усічена основа імені на приголосний + суфікс *-ць-о*: *Бонцьо, Гальцьо* <рідк. *Галактіон* або *Галатій*; *Ганцьо* <*Йоган, Готцьо* <? *Опанас, Грунцьо* <? *Агритін* (пор. *Груня* <*Агритіна*), *Данцьо, Демцьо, Ільцьо, Котцьо* <*Прокіп, Крицьо* <? заст. *Крисп, Куцьо* <*Конон, Ланцьо* <староукр. *Лань, Ланьо* [Чуч 326], *Нанцьо* <*Ананій, Панцьо* <*Пантелеймон, Ромцьо, Семцьо, Сенцьо, Тимцьо, Фесцьо* <заст. *Феспесій, Ферцьо* <угор. *Ференс* =

Федір або *Ферапонт*, *Юрцьо*, *Ярцьо*. У прізвищах *Бендзьо*, *Вандзьо*, *Гандзьо* і *Гриндзьо*, можливо, зафіксовано одзвінчення суфікса *-ць-о*.

Тільки чотири приклади репрезентують структуру, в якій *-цьо* приєднаний до суфіксального або усічено-суфіксального варіанта імені: *Лазурцьо*, *Миханцьо*, *Стахцьо*, *Федурцьо*.

Майже всі подані вище прізвища фіксуються на Закарпатті та історичній Лемківщині і тільки шість на Бойківщині та сім на Західному Поділлі, при цьому носіями їх є переселенці з Польщі.

Варто відзначити, що при зовнішній подібності прізвищ тотожні з варіантами імен з кінцевим *-цьо* на зразок *Дацьо* і *Ромицьо*, становлення цих дериватів, на нашу думку, відбувалося по-різному. Структури зразка "відкритий склад + *-цьо*" досить часто в українській антропонімі виступають як опозиції до структур "усічено-суфіксальне ім'я з кінцевим *-ць*": *Лець* – *Лецьо*, *Миць* – *Мицьо*. Така опозиція неможлива у випадку структур "закритий склад + *-цьо*". Інакше, у першому випадку усічено-суфіксальний варіант імені з кінцевим *-ць* оформлявся суфіксом-закінченням *-о*, у другому – до самостійної усіченої основи додавався формант *-ць-о*.

В аналізованому матеріалі маємо невелику групу відіменних прізвищ у структурі яких виділяється суфікс *-ил-о*. Імена на *-ило* належать до давніх утворень у багатьох слов'янських мовах. У давньоруській антропонімі цей формант оформляв відкомпозитні імена [Skulina: 36], згодом він став продуктивним у творенні назв прізвищового типу. Л. Гумецька називає формант *-ил-о* серед суфіксів, що утворювали особові назви від загальних [Гумецька: 17]. А в українській антропонімі ХУІ ст, крім відкомпозитних імен, що перейшли у спадок з давньоруської доби, та від апелювативних особових назв, появляються варіанти християнських імен з суфіксом *-ил-о* [Керста: 90]. У сучасній антропонімі цей суфікс називається серед тих, що використовуються для творення згрубіло-зневажливих варіантів чоловічих імен [Чучка: 67, Редько: 14]. Однозначно відіменне походження мають прізвища *Грицило* (Бой), *Данцило* (Бой, Бук), *Панцило* і *Пауцило* (Оп), *Сенцило* (Луб). У прізвищах *Герило* (Бой, Бук, ЗП), *Гирило* (Бой, ЗП), *Герело* (Бук) можна вбачати суфіксальні фонетичні варіанти імені *Герасим*, у прізвищі *Фарило* (Бой) усічено-суфіксальний варіант заст. імені *Фармутій*, *Гуцило*

(Бой) – *Гуць* < *Гурій*, *Думило* (Зак) – рум. *Дума* < *Dimitru* [Чуч: 215]; *Перило* (Бой) – заст. *Пергій*, *Синило* (Луб) – *Сень* < *Семен*.

Кілька прізвищ утворено від імен з суфіксом *-айл-о*, який Ю.Редько зараховує до суфіксів, що надають іменам “виразно згрубілий відтінок” [Редько: 14]: *Митрофайло*, *Процайло* (ЗП), *Масайло* (Зак) <? заст. *Фавмасій*.

Тільки закарпатський антропонімкон репрезентує прізвища, утворені від варіантів імен з суфіксом *-ч-о*, який додається як до повних імен, так і до усічених їх варіантів [Чучка: 63]: *Адамчо*, *Ганчо*, *Данчо*, *Іванчо*, *Ільчо*, *Канчо*, <? *Кандид*, *Симчо*, *Федчо*, *Янчо*. Серед здрібніло-пестливих чоловічих імен І.Ковалик виділяє варіанти на *-ась-о*, *-унь-о*, *-усь-о*. Від таких імен утворені прізвища: *Васуньо*, *Васюньо*, *Лукасьо*, *Ясусьо* (Лем), *Петруньо* (Зак).

У кількох прізвищах на *-о* можна вбачати варіанти імен з малопродуктивними в сучасному українському антропонімконі суфіксами *-н-о* і *-нд-а*: *Димно* (Гуц) < заст. *Дидим* або *Дмитро* (канон. *Димитрій*), *Юшно* (ЗП) < *Юхим* (пор. *Юшко* < *Юхим* [Тр: 411]), *Гриндьо* < *Гринда* < *Григорій*.

Ще декілька прізвищ на *-о* репрезентують локальні і навіть індивідуальні розмовні варіанти імен або ж фонетичні видозміни традиційних дериватів: *Ільтьо* (Зак) < *Ілько* [Чуч: 241], *Мільто* (Пр) <? *Мілько* < *Омелян*, *Микортьо* (Лем) < *Микола* (пор. *Mikora*=*Mikolaj* [Mal: 117]), *Тухто* (Луб) < *Яетух* < *Євтихій*, *Дьодьо* (Бой) < *Всеволод* (пест. *Всеволодьо*), *Галдьо* (Лем) =? *Гавдьо*, заст. *Гаведай*, *Кердо* =? *Кирдо* < *Кирило* або *Кирик*, *Хавро* (Оп) =? *Гавро* < *Гаврило*, *Сахро* (Гуц) =? *Захро* < *Захарій*.

У підсумку цієї статті зауважимо, що навіть одна модель відіменних прізвищ дає можливість виявити цікаві, часто давні або нетрадиційні імена та їх варіанти, які вживалися українцями в минулому. Локалізація відіменних прізвищ на *-о* у різних регіонах України показує, що усічені імена та усічено-суфіксальні і суфіксальні варіанти імен з формантами *-ць-о*, *-сь-о*, *-нь-о* були популярними в західних регіонах України – більше на Бойківщині, Закарпатті, історичній Лемківщині, менше на Західному Поділлі, Опіллі та Рівненщині, а варіанти імен на *-но* – в Центральних регіонах України. Менш продуктивними були усічено-суфіксальні та суфіксальні варіанти імен на Буковині та Гуцульщині.

ЛІТЕРАТУРА

- Бірыла: Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. 3. Структура ўласных мужчынскіх імён. – Мінск, 1982. – 319 с.
- Гумецька: Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. – Київ, 1958. – 298 с.
- Демчук: Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVII ст. – К.: Наук. думка, 1988. – 170 с.
- Керста: Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. – К.: Наук. думка, 1984. – 152 с.
- Осташ: Осташ Р. И. Украинская антропонимия первой половины XVII века. Мужские личные имена: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ужгород, 1986. – 16 с.
- Редько: Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. – К.: Наукова думка, 1960. – 204 с.
- Самійленко: Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови. – Ч. I. – К., 1964. – 232 с.
- Сімович: Сімович В. Українські чоловічі ймення на -но // Збірник комісії для дослідження історії української мови. – К., 1931. – С. 87-111.
- Суперанская: Суперанская А. В. Структура имени собственного (фонология и морфология) – М.: Наука, 1969. – 208 с.
- Цыбульский: Цыбульский Н. Г. Состав и структура личных имен в грамотах XIV в. // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 129-132.
- Чучка: Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. Вступ та імена: Конспект лекцій. – Ужгород: Ужгородський ДУ, 1970. – 102 с.
- Malec: Malec M. Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych. Prace Instytutu języka polskiego, 42. – Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 1982. – 218 s.
- Skulina: Skulina T. Staroruskie imiennictwo osobowe. Cz. II. – Wrocław etc., 1974. – 239 s.
- Svoboda: Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. – Praha: Nakl-vo ČSAV, 1964. – 317 s.
- Taszycki: Taszycki W. Rozprawy i studia polonistyczne. I Onomastyka. – Wrocław-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1958. – 345 s.

ДЖЕРЕЛА

- Бой – Бойківщина (Бучко А. Е. Фамилії Бойковщини в періодик становлення и в наші дні: Дисс. ... канд. філол. наук. – Ужгород, 1986. – 342 с.)
- Бук – Буковина (Словник прізвищ (на матеріалі Чернівецьчини). – Чернівці: Букрек, 2002. – 423 с.)
- Гуц – Гуцульщина (Близнюк Б. Б. Сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку: Дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 1997. – 280 с.)
- Зак – Закарпаття (Чучка П. Прізвища закарпатських українців. Історично-етимологічний словник. – Львів: Світ, 2005. – 700 с.)
- ЗП – Західне Поділля (Рульова Н. І. Антропонімія Західного Поділля кінця ХУІІІ – ХХ ст. Дис. ... канд. філол. наук. – Чернівці, 2004. – 352 с.)
- Лем – Лемківщина (Панцьо С. Є. Антропонімія Лемківщини. – Тернопіль, 1995. – 125 с.)
- Луб – Лубенщина (Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини. – Київ: Факт, 2004. – 197 с.)
- Оп – Опілля (Панчук Г. Д. Антропонімія Опілля. – Тернопіль, 2001. – 194 с.)
- Пр – Припоріжжя (Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Прізвища Дніпровського Припоріжжя (словник). – Дніпропетровськ, 2003. – 270 с.)
- Рів – Рівненщина (Пура Я. О. Сучасні прізвища Рівненщини. – Ч. V. – Рівне, 1990. – 201 с.)

ІНШІ СКОРОЧЕННЯ

- Бач – Бачинська Г. В. Антропонімікон переселенців з Польщі на Тернопільщину. Дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2001. – 199 с.
- ВІЛ – Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей. – К.: Наук. думка, 1996. – 333 с.
- Гин – Гинкен Г. Г. Древнейшие русские двуосновные личные имена и их уменьшительные // Живая старина. – Вып. IV. – Спб., 1893 – С. 440-461.

- Грк Грковић Милица. Речник личних имена код Срба. – Београд: Вук Караџић, 1977. – 324 с.
- Илч Илчев Стефан. Речник на личните и фамилни имена у Българите. – София: Изд-во БАН, 1969. – 626 с.
- Кер Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. – Київ, 1984. – 152 с.
- Мор Морошкин М. Славянскій именовсловъ. – Санктпетербургъ, 1867. – 108+213 с.
- Пач Пачич Іоаннъ. Именовслов или речник личны имена разны народа славенски. – Будим: Миловукъ, 1828. – 114 с.
- Тр Трійняк І. І. Словник українських імен. – Київ: „Довіра”, 2005. – 508 с.
- Чуч Чучка Павло. Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник. – Львів: Світ, 2005. – 700 с.
- Mal Malec M. Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce. Prace inst. Języka polskiego. 94. – Kraków, 1994. – 462 s.

Hanna Buchko. Ukrainian noun-derived surnames ending in –o (on the occasion of the 125th anniversary of V. Simovych's birth). *The article deals with the analysis of the Ukrainian surnames, derived with the help of the semantic means from the proper names with the final –o, which represent such models: complete proper names ending in –o or with a suffix-ending –'o (Karlo, Ivan'o), apocopic nouns with the final –o/-'o (Kuz'o, Kun'o, Myr'o), apocopic nouns with a suffix and with the final –n'o, –s'o, –ts'o, –ho, –sho, –hno (Hryn'o, Mys'o, Pats'o, Pits'o, Stehno, Tymosho); variants of names with suffixes and with the formants – ts'o, –cho, –lo, etc. (Ivants'o, Romts'o, Symcho, Grytsylo). The authors determine the localization of such surnames in different regions of Ukraine.*

Key words: apocopic, apocopic with a suffix, variants of names with suffixes, suffixes of names, semantic way of surname derivation.